

Зозуляк О.В.

ORCID: 0000-0002-6108-4442

Башурин Н.Я.

ORCID: 0000-0002-5096-0734

УПРАВЛІНСЬКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

УДК 378; 371

Актуальність теми дослідження. Воєнний стан в Україні, що запроваджений, у зв'язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації, безумовно, негативно вплинув на усі сфери суспільного життя українців, зокрема, умови проживання, фізичне та ментальне здоров'я, наявність засобів до існування, продовольчу безпеку, соціальну інтеграцію, економічний розвиток, доступ до освіти, безпечне довкілля та багато інших сфер. Повноцінне управління усіма зазначеними вище сферами вимагає системних управлінських зусиль як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях. Значна частина українців були змушені покинути країну. Так, згідно з даними Міністерства закордонних справ України, станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебувають 8 млн. 177 тис. українців. Це фактично 20% від кількості населення, яке фіксувалося до 24 лютого 2022 року. При цьому в Європі перебувають 5 млн. 977 тис. українських переселенців, в інших державах – ще майже 362 тис. осіб [1]. Слід також зазначити, що ситуація є динамічною та постійно змінюється. У вказаному переліку громадян України, що покинули державу, величезна частина учнів, студентства та педагогічних працівників. Так, відповідно до даних Міністерства освіти і науки України, за межами держави з початку повномасштабного вторгнення продовжують перебувати близько 505 тис. учнів, з них – 1346 дітей з особливими освітніми потребами та 12,5 тис. педагогічних працівників [2]. За офіційною інформацією, війна в Україні призвела до того,

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

що станом на 2022 р. з країни виїхали 665 тис. студентів (16% від загальної кількості студентів) та понад 25 тис. викладачів (6% від загальної кількості викладачів у країні) [3]. Досить складна ситуація також із науковим напрямом, адже відповідно до даних Міністерства освіти та науки України близько 5% наукових та 8% науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти з початку війни виїхали до інших країн [4].

Агресор свідомо атакує мережу освітніх закладів та наукових установ, використовуючи освіту в якості зброї на тимчасово окупованих територіях, насильно впроваджуючи російські навчальні програми. Статистика руйнувань освітніх закладів шокуюча, темпи знищення та пошкодження мережі закладів освіти обумовили потребу створення профільним міністерством інтерактивної мапи. Так, відповідно до останньої інформації, що відображається на вказаній карті Міністерства освіти і науки України, 3780 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 363 з них зруйновано повністю [5]. У більшості освітніх закладів на територіях, які були під тимчасовою окупацією, знищено, пошкоджено або викрадено обладнання; частина будівель потребує повної відбудови або капремонту, тисячі приміщень – термінового косметичного ремонту.

Справді, українська освіта переживає зараз надзвичайно складний етап, що пов'язаний із руйнуваннями та пошкодженнями навчальних закладів, збитками від постійних обстрілів, інтенсивних бойових дій на значній території України, втратами людського капіталу, – і це тільки невеликий перелік того, що потребує швидких дієвих управлінських рішень за формулою «вже і зараз». Часто офіційні статистичні дані щодо втрат держави в сфері освіти є неповними та не встигають за реальністю. Серед проблем, які постали по суті одночасно – евакуація людей під час першої фази активних бойових дій, технічні проблеми з інтернетом, ракетні удари по території всієї України, руйнування інфраструктури освітніх закладів. Вказані вище цифри та факти свідчать про чисельні втрати України у людському капіталі та руйнуваннях освітньої інфраструктури, що суттєво ускладнює подальше провадження навчання.

Дійсно, перед Україною в частині забезпечення подальшого провадження освітнього процесу в умовах війни постало одночасно безліч ключових проблем зокрема: забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах сигналу повітряної тривоги; підтримка емоційно-психологічного стану учасників освітнього процесу; організація доступу до швидкісного інтернету та гаджетів, здатних підтримувати відповідні технічні вимоги для приймання та передачі інформації; провадження онлайн навчання в умовах розпорошеності здобувачів освіти у різних куточках України та за кордоном; забезпечення відновлення зруйнованих та пошкоджених закладів освіти.

Переконані, що досвід провадження освітнього процесу в українських воєнних реаліях та управлінські рішення, що приймалися, їх послідовність та формати реалізації є надзвичайно цінними для країн Європи та світу. Це приклад організації діяльності освітніх закладів на випадок форс-мажорних ситуацій, зокрема тих, які пов'язані з воєнними конфліктами, а тому аналіз та поширення подібного досвіду буде важливим в аспекті переліку та сутності заходів щодо організації навчання, етапності цього процесу, здатності прийняття рішень залежно від безпекових умов на тій чи іншій території держави, залишаючи у центрі всього безумовну складову - якість освіти. Усе вищенаведене актуалізує обрану тематику наукового дослідження, що представлено у цій статті.

Мета статті. З огляду на вказане, у рамках цієї статті ми послідовно розкриємо питання щодо ключових аспектів організації освітнього процесу в умовах дії воєнного стану в Україні, зокрема, тих, які пов'язані з організаційно-правовими та управлінськими засадами забезпечення безпеки навчання та провадження дистанційного освітнього процесу в умовах повномасштабного вторгнення та напрямках діяльності уряду України, Міністерства освіти та науки України, інших органів державної влади, територіальних громад, освітніх закладів та суспільства загалом.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з аналізу основних напрямів організації навчального процесу з позицій безпеки освіти в межах загальнодержавних стратегічних рішень; складові безпеки та управлінські дії органів державної влади

влади щодо їх забезпечення. В узагальненому вигляді основними умовами організації безпеки освітнього середовища виступають: передбачення небезпеки, що відбувається через розпізнання небезпечних ситуацій, оцінка наслідків своїх дій та можливих ризиків; запобігання небезпеці, що здійснюється шляхом вжиття запобіжних заходів; фізична і психологічна готовність організовано діяти у небезпечній ситуації; знання основного алгоритму дій при різних ситуаціях; здатність до ефективної взаємодії з рятувальними службами та вміння використовувати рятувальне спорядження; уміння надавати допомогу собі та іншим.

Усі вказані вище умови безпеки слід було напрацьовувати та удосконалювати в умовах дії воєнного стану в Україні та відповідно до тих небезпек, що обумовлені ним.

З початку введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року Міністерство освіти і науки України призупинило навчальний процес в освітніх закладах на всіх рівнях з оголошенням двотижневих канікул для всіх здобувачів та працівників освіти. Але уже з 14 березня 2022 року освітній процес поступово почав відновлюватися у регіонах, де безпекова ситуація дозволяла це зробити. Рішення про формат проведення занять приймалися регіональними адміністраціями та навчальними закладами. Різна безпекова ситуація у тих чи інших регіонах України обумовила потребу у застосуванні різних за своїм змістом управлінсько-організаційних заходів та мала вплив на вибір формату навчання. Саме з урахуванням стану безпеки в Україні заклади освіти продовжували навчальний процес у різних форматах. Так, зокрема, освітні заклади західної та центральної України мали змогу у залежності від частоти обстрілів обирати очне навчання, онлайн або ж змішану форму навчання, що вирішувалось на рівні внутрішніх управлінських актів з урахуванням рекомендацій профільного міністерства комбінувати їх. Тому у різних куточках України перед місцевою владою поставали різні за своїм характером управлінські заходи та рішення. В одних випадках - реконструювання укриттів, бомбосховищ та корегування розкладу з урахуванням кількості осіб, що можуть перебувати в одному укритті одночасно; забезпечення вчасного інформування всіх учасників освітньо-

го процесу закладу щодо схем та розрахункового часу переміщення в укриття. В інших закладах освіти, передусім закладах вищої освіти – оперативне забезпечення релокації закладу на безпечні території, вжиття заходів щодо збереження цифрової інформації та унеможливлення доступу окупантів до сформованих інформаційних освітніх ресурсів, а також наповнення якісними навчальними матеріалами систем дистанційного навчання університетів. Одночасно релоковані університети або ж університети прифронтових областей, до яких тимчасове переміщення не застосовувалось, в основному обирали онлайн навчання, у зв'язку із розпошеністю студентів по території України та поза її межами, а також частими обстрілами. Ще в інших – забезпечення доступу до синхронного та асинхронного онлайн навчання як єдино можливої форми провадження освітнього процесу, хоча слід наголосити, що мета удосконалення можливостей дистанційного навчання стосується освітніх закладів усієї країни, адже безпекова ситуація динамічна і потреба періодично переходити на онлайн навчання зараз актуальна для усіх українських закладів освіти.

Досліджуючи безпекові питання та їх вплив на освітній процес, слід також наголосити на нормативній регламентації вказаних проблем. Так, з початку повномасштабного вторгнення на законодавчому рівні прийнято ряд важливих підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та профільного міністерства. Охарактеризуємо найважливіші із них.

Передусім – це Концепція безпеки закладів освіти [6]. Надзвичайно важливим є те, що у Концепції уряд використовує досить широкий підхід до розуміння безпеки як такої, адже в межах документа йдеться не тільки про фізичну безпеку всіх учасників освітнього процесу, а й про забезпечення їх емоційного стану, дотримання прав і норм інформаційної та соціальної безпеки, міститься перелік заходів, що спрямовані на запобігання проявів психологічного насильства. Реалізація вказаної Концепції надасть можливість закладам освіти організувати навчання в аудиторному форматі, сприятиме забезпеченню комфортного перебування в об'єктах фонду захисних споруд закладів освіти, а також підвищить ефективність превентивних заходів щодо запобігання правопорушень в освітньому середовищі.

Таким чином, загалом регулювання та управління безпековими питаннями у період дії воєнного стану в Україні спрямоване на забезпечення фізичної, ментальної та інформаційної безпеки. Саме вказані напрями залишаються основними секторальними пріоритетами діяльності профільного міністерства воєнного часу, зокрема, через: створення безпечних та гнучких умов для сталого навчання; забезпечення доступності та безперервності освіти незалежно від безпекової ситуації, відновлення наукових досліджень; розбудова і впровадження комплексної системи психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу, які постраждали внаслідок воєнних дій. Так, щодо регламентації фізичної безпеки слід виокремити окремі листи та накази Міністерства освіти та науки України, інших органів державної влади, що наділені спеціальними функціями, пов'язані з питаннями щодо:

- стану пожежної та техногенної безпеки на об'єктах освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти та науки [7];

- створенням та функціонуванням класів безпеки у закладах освіти, в рамках роботи яких вивчатимуть правила безпечного життя [8];

- підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану [9];

- стану травматизму серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти [10];

- організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану [11];

- нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти та критеріїв/методології відбору проектних рішень для організації укриття здобувачів освіти та персоналу залежно від типу території, військових ризиків [12];

- організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти. Зазначені рекомендації підготовлено з урахуванням вимог законодавства та досвіду організації захисту населення в умовах відбиття збройної агресії Російської Федерації [13].

Загалом усі вищеперелічені документи спрямовані на вжиття заходів щодо забезпечення захисту учасників освітнього проце-

су, працівників і майна закладів освіти; реконструкції укриттів; здійснення евакуації учасників освітнього процесу та працівників до безпечного місця у разі потреби; покращення стану безпекової ситуації закладів фахової передвищої, вищої освіти (які не перебувають у зонах проведення активних бойових дій або в безпосередній близькості від них). Усі вони були невідкладно впроваджені у практичну площину й реалізовані з різним ступенем результативності.

Дійсно, укриття в Україні в умовах війни є невід'ємною складовою освітнього середовища. Попри важливість їх відповідності нормативним документам у галузі будівництва, ставляться також вимоги до їх внутрішнього обладнання, зокрема, в контексті їх відповідності віковим особливостям учасників освітнього процесу; здатності забезпечувати емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток. Перебування в укриттях повинно супроводжуватися психологічною підтримкою, під час якої учні чи студенти можуть боротися з хвилюваннями та тривожними емоційними станами.

Окреме значення у кожному закладі освіти відіграють так звані безпечні локації – окремі приміщення території закладу, які можуть захистити від наслідків різного виду фізичних небезпек учасників освітнього процесу, якщо через безпосередню загрозу життю і здоров'ю в них відсутня можливість дістатися до укриття. Такі локації зазвичай розташовуються в цокольних чи підвальних приміщеннях, «глухих» кімнатах, де спрацьовує правило захисту «двох стін». Саме про ці речі абсолютно слушно наголошують автори статті, що присвячена проблематиці безпеки освітнього середовища в закладах освіти на прикладі закладів дошкільної освіти [14].

На початку повномасштабного вторгнення Україна стикнулася із проблемою неготовності укриттів освітніх закладів до безпечного перебування у них, поставала проблема відсутності укриттів як таких, а тому час призупинення освітнього процесу з 24.02. 2022 р. до 14.03. 2022 р., власне, було використано на їх реконструкцію та облаштування, що потребувало значних фінансових та організаційних ресурсів. Проблеми з укриттями ви-

рішувались спільними зусиллями за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів і має місце, правда, у дещо менших масштабах і досі. У цьому контексті варто наголосити на програмі за проведення субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам з метою облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти [15], які спрямовуються виключно на реалізацію проєктів, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, реставрацією та капітальним ремонтом захисних споруд цивільного захисту у закладах загальної середньої освіти.

По суті, другий рік поспіль з початку повномасштабного вторгнення заклади освіти серед ключових питань вирішують проблему облаштування укриттів, надають за потреби індивідуальні консультації, надають психологічну підтримку учням, учителям і батькам, організовують дітям відпочинок за кордоном та у порівняно безпечних регіонах України, а також співпрацюють з освітніми проєктами. Аналіз даних областей України щодо готовності укриттів закладів загальної середньої освіти станом на серпень 2023 р. дозволяє стверджувати, що у різних регіонах ситуація різниться у залежності від ступеня руйнувань закладів освіти, частоти обстрілів, фінансових можливостей тощо.

Так, до прикладу, у закладах загальної середньої освіти західних та центральних областей України безпекова ситуація є відносно контрольованою в цьому контексті, відсоток готовності укриттів за даними обласних військових адміністрацій є високим та становить у Тернопільській області 99 % від загальної кількості закладів; 93 % – у Житомирській області; у Львівській області облаштовано також протирадіаційні укриття, хоча й у незначному відсотковому відношенні в порівнянні з усією кількістю укриттів області; у частині реконструкції закладів освіти в Київській області виконано 85 % запланованої роботи [16].

Попри досить позитивну статистику щодо стану укриттів вказаних областей, більшість із них не сертифіковані на відповідність нормативним документам у галузі будівництва, потребують капітального ремонту та облаштування. Не йдеться також про певні додаткові заходи для збільшення кількості приміщень із укриттями, які могли б використовуватися для проведення

освітнього процесу, щоб забезпечити безперервність навчання в традиційному форматі в умовах війни для всіх учасників освітнього процесу.

Як впливає із даних обласних військових адміністрацій, безпекова ситуація у Сумській, Чернігівській, Запорізькій, Херсонській та інших областях є значно складнішою через чисельні руйнації освітньої інфраструктури, в багатьох освітніх закладах укриття відсутні, у зв'язку з чим планується використання укриттів інших закладів освіти, які знаходяться поруч. Наприклад, на деокупованій території Херсонської області із 375 шкіл і садочків лише 49 мають укриття, яке вважається захисним [17].

Ще складніша ситуація склалася у областях, які майже повністю окуповані, а на вільних територіях ведуться активні бойові дії (Луганська, Донецька, Запорізька області). Інфраструктура освітніх закладів вказаних регіонів недоступна для відновлення чи ремонту через відсутність доступу й небезпеку від вибухонебезпечних предметів, у зв'язку з чим відновлювальні роботи у цих регіонах будуть можливі лише після завершення бойових дій.

Управлінська позиція профільного міністерства щодо вибору формату навчання в цілому носить рекомендаційний характер, прерогатива у прийнятті вказаних рішень належить місцевій владі, яка найкраще розуміє ситуацію щодо безпеки, та відповідно до неї прийматиме рішення щодо форматів навчання. Саме адміністрація кожного освітнього закладу вчиняє ряд організаційних та управлінських рішень щодо: формату навчання в залежності від безпекової ситуації, наявності укриття; оцінки стану та місткості укриття; організації безпечного фізичного та соціально-психологічного простору для перебування всіх учасників освітнього процесу; забезпечення інформаційної безпеки. Вважаємо, що вказаний підхід міністерства є абсолютно виправданим. Так, у тилкових населених пунктах України прийнято рішення про початок навчального року у 2023 році аудиторно або ж у змішаному форматі навчання за умови обладнання закладів середньої освіти укриттями на випадок повітряних атак, прифронтові регіони зробили вибір на користь дистанційного навчання, що видається абсолютно правильним. Загалом, як вказують аналітики [18],

з 13 000 українських шкіл 6 500 працюватимуть у звичайному форматі, 3 800 – у змішаному, решта – у дистанційному; заклади вищої освіти також максимально переходять до аудиторних занять, звісно, за наявності укриттів. При цьому в ряді освітніх закладів, навчальний процес організовується позмінно : протягом дня, тижня, місяця чи семестру.

Значних управлінських зусиль від керівництва закладів освіти потребувала організація на їх базі так званих пунктів Незламності на період проблем із електроенергією у листопаді 2022 - лютому 2023 р.р., зокрема, в частині дотримання безпеки використання обладнання в таких пунктах, розміщення під час повітряної тривоги в укритті як безпосередньо учасників освітнього процесу, так і осіб, які перебувають у вказаному пункті обігріву [19].

Ще один пріоритет для Міністерства освіти і науки України в контексті безпекових питань – забезпечення шкіл автобусами, оскільки бойові дії поглибили виклики, особливо для шкіл, де немає укриттів і потрібно підвозити учнів до них. Частина шкільних автобусів знищена обстрілами, інша – лишилася на тимчасово окупованих територіях, з цією метою виділяються кошти із держбюджету. Так, станом на серпень 2023 р. 18 областей України підписали договори на закупівлю 493 шкільних автобусів (165 автобусів мають бути поставлені до 1 вересня, понад 300 автобусів надійшли від Європейського Союзу в якості гуманітарної допомоги). Окрім того, будь-яка область може подати заявку до Фонду ліквідації наслідків збройної агресії на придбання автобусів замість тих, що були передані Збройним Силам України або знищені чи пошкоджені (15 заявок на 721 автобус уже очікують на рішення) [20]. цього рок

Окремий напрям роботи профільного міністерства, який також потребує висвітлення, пов'язаний із забезпеченням ментального здоров'я учасників освітнього процесу. На регламентацію ключових пріоритетів в діяльності закладів освіти щодо психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від російської воєнної агресії, спрямований Лист Міністерства освіти та науки України «Про забезпечення психологічного супроводу

учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [21]. Міністерство наголошує на значенні роботи педагогічних працівників психологічної служби у системі освіти України, консультуваннях через електронний «Кабінет психолога/соціального педагога», що створені на вебсайтах закладів освіти; важливості широкої інформаційної підтримки щодо джерел консультування у соцмережах закладів освіти.

Розуміючи, що перед освітянами постає багато завдань, пов'язаних із знаннями у царині психології, Міністерство у співпраці з партнерами проводить онлайн-вебінари та інші заходи щодо застосування сучасного науково-обґрунтованого підходу в наданні психологічної допомоги дітям, які пережили психотравмуючі події на війні; практикуються також щоденні онлайн-зустрічі із сертифікованими психологами Асоціації інноваційної та цифрової освіти; спільний проєкт із психологами щодо створення серію інформаційних матеріалів «Психологічна турбота від Світлани Ройз», запуску телеграм-каналу «Підтримай дитину», де пропонуються комплекси вправ та завдань, що передбачають психологічне розвантаження, техніки врегулювання емоційного стану, проєкт «Психологічна турбота про дітей під час військових дій», проєкт психологічної підтримки «ПОРУЧ» та ряд інших міністерських ініціатив [22]. Вказані ініціативи профільного міністерства є вкрай важливими, адже для професійних психологів серед інших викликів неабияким викликом став досвід роботи із українськими дітьми, що стали переміщеними особами всередині країни.

У психологічному вимірі зусилля психологів спрямовані на протистояння формуванню в дітей біженців та внутрішньо переміщених комплексу жертви [23].

Серед основних напрямів психологічної підтримки слід назвати наступні: консультації, супроводження кризових станів; перша психологічна допомога в екстремальних ситуаціях; психологічний супровід перебування учасників освітнього процесу в бомбосховищах, укриттях, під час евакуації; психологічна допомога переселенцям; психологічна допомога у подоланні стресу, психологічної травми; психологічна допомога батькам дітей

дошкільного віку та інші напрями, робота працівників у психологічних центрах територіальних громад. У цьому зв'язку слід погодитися із підходами фахівців [24], які вказують що метою навчального процесу під час війни виступає не тільки засвоєння нових знань, а й психологічна підтримка, спілкування, включення уваги дітей та студентів, обмін думками, готовність педагога стабілізувати психологічний стан. Психологи рекомендують не уникати розмов про війну, ставити мотиваційні питання для роздумів, працювати над зміцненням позиції «ми разом», за потреби шукати індивідуальний підхід до кожного учня чи студента залежно від їх емоційного стану та регіону країни.

Сьогодні українськими науковцями у сфері психології напружується концепція «психологічно безпечного освітнього середовища» як простору, в якому більшість його учасників відчують захищеність від психічного насильства. Підтримка високого рівня психологічної безпеки в освітньому середовищі знижує ризики та порушення психоемоційного розвитку його учасників, сприяє зміцненню їх фізичного, інтелектуального та соціокультурного розвитку, а перспективи подальших досліджень за напрямом психологічної захищеності вбачаються у розробці діагностичного інструментарію з метою визначення ступеня сформованості відчуття психологічної безпеки освітнього простору у всіх його учасників [25]. З метою надання комплексної допомоги особам, які у зв'язку з війною постраждали від насильства, зокрема сексуального, Міністерство освіти і науки України просить із залученням органів місцевого самоврядування та у співпраці із міжнародними та громадськими організаціями в межах компетенції провести профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу та забезпечити соціально-психологічну підтримку особам, постраждалим від війни і насильства, пов'язаною зі збройною агресією РФ на території України [26].

Ще одним, не менш важливим напрямом, який вимагає акумуляції управлінських зусиль в освітній сфері в умовах війни виступає напрям інформаційної безпеки. Російська інформаційна агресія переважила український медіа-простір неправдивими повідомленнями, спотвореною інформацією, матеріалами «по-

двійних слів», що мають часткову правдиву основу, але призводили до хибних висновків. По суті, така пропаганда спрямована на психологічний вплив у суспільстві, зокрема, серед молоді, зміну поведінкової парадигми, створення картини світу, доповнення її сконструйованою реальністю через застосування заздалегідь спрямованих трансформацій інформаційних потоків. В умовах воєнного стану в Україні реалізується єдина інформаційна політика, шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних чи інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації - цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом», про що йдеться у відповідному указі Президента України від 19 березня 2022 р., що є пріоритетним питанням національної безпеки [27].

Наразі в Україні функціонує також Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки та оборони України [28], на сайті якого можна ознайомитись з актуальною інформацією та подіями в цій сфері. Ця та інші інституції ефективно реалізують національні інтереси в інформаційній сфері, реагують на поширення інформаційних фейків та неправдивої інформації з метою попередження інформаційних конфліктів та формувати інформаційну культуру суспільства загалом. Окрім того, з огляду на існуючі глобальні загрози та виклики, дослідники вказаної проблематики наголошують на тому, що «ефективно протидіяти інформаційній агресії видається вможливім залучаючи до цього процесу міжнародні організації, інституції та міжнародну спільноту, адже як свідчать реалії сьогодення, кордону при проведенні війни в інформаційному полі не існує» [29]. Така позиція однозначно є слушною та уже має своє впровадження на загальнодержавному рівні. Слід наголосити, що інформаційна безпека залежить від рівня інформаційної культури, та здатності реалізовувати життєво важливі інтереси в умовах інформаційного суспільства незалежно від наявності інформаційних загроз. Справді, низький рівень інформаційної культури особи та суспільства загалом є причиною нездатності мислити критично, аналізувати та оцінювати інформацію, що розрахована на маніпулювання громадською думкою та свідомістю людини.

У вказаному контексті непересічне значення належить освітній складовій, яка полягає в систематичному навчанні інформаційній безпеці та інформаційній культурі у закладах середньої та вищої освіти. Про такий взаємозв'язок цілком слушно наголошується у літературі за вказаною проблематикою [30]. На потребі посилення значення інформаційної компетентності у дистанційному навчанні, особливо в умовах війни передусім для здобувачів вищої освіти наголошують фахівці у сфері педагогіки, вказуючи на потребу посилення її значення в навчальному процесі [31]. З таким підходом однозначно погоджуємось.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене у межах цієї статті, вважаємо за потрібне наголосити на кількох ключових моментах. Безпека учасників освітнього процесу реалізується через систему різновекторних організаційно-правових та управлінських заходів влади та освітян щодо: реконструювання укриттів, бомбоховищ та корегування розкладу з урахуванням кількості осіб, що можуть перебувати в одному укритті одночасно; оперативне забезпечення релокації закладу освіти на безпечні території, вжиття заходів щодо збереження цифрової інформації; наповнення якісними навчальними матеріалами систем дистанційного навчання університетів; організація онлайн навчання; забезпечення доступу до синхронного та асинхронного онлайн навчання.

Правове регулювання та управління безпековими питаннями у період дії воєнного стану в Україні спрямоване на забезпечення фізичної, ментальної та інформаційної безпеки. Саме вказані напрями залишаються основними секторальними пріоритетами діяльності профільного міністерства воєнного часу, зокрема, через: створення безпечних та гнучких умов для сталого навчання; забезпечення доступності та безперервності освіти незалежно від безпекової ситуації, відновлення наукових досліджень; розбудова і впровадження комплексної системи психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу, які постраждали внаслідок воєнних дій.

1. Скільки мільйонів українців зараз живе за кордоном: конкретні цифри.
URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ponad-20-naseleennya-nazvali-konkretni-cifri-skilki-ukrayinciv-viyihalo-za-kordon-2376805.html>

2. *Перехідна книга Міністерства освіти і науки України за період з червня 2020 р. по березень 2023 р.* URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf>
3. *Education: Impact of the War in Ukraine. The World Bank. Ukraine Sectoral Briefs.* 2022. P. 1-3. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099945306202211104/pdf/P1775870809f1d04d0844c0e7042abf0eb5.pdf>
4. *Перехідна книга Міністерства освіти і науки України за період з червня 2020 р. по березень 2023 р.* URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf>
5. *Освіта під загрозою: інтерактивна мапа Міністерства освіти і науки України.* URL: <https://saveschools.in.ua/>
6. *Концепція безпеки закладів освіти, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
7. *Про стан пожежної та техногенної безпеки на об'єктах освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти України, у 2022 році. Лист Міністерства освіти і науки України від 31 січня 2023 р. № 1/1434-23.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-stan-pozhezhnoyi-ta-tehnogennoyi-bezpeki-na-obyektah-osviti-sho-nalezhat-do-sferi-upravlinnya-mon-u-2022-roci>
8. *Про деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2023 р. № 135.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-stvorennya-ta-funkcionuvannya-klasiv-bezpeki-u-zakladah-osviti>
9. *Про оптимізацію виконання заходів з підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану. Наказ міністерства освіти і науки України від 11.07. 2022 № 1/7707-22.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-pidgotovku-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku-ta-opalyvalnogo-sezonu-v-umovah-voennogo-stanu>
10. *Про стан травматизму серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти за 2022 рік. Лист МОН України від 13.03.2023 № 1/3564-23.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-stan-travmatizmu-sered-zdobuvachiv-osviti-ta-pracivnikiv-zakladiv-osviti-za-2022-rik>
11. *Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану. Наказ МОН № 235 від 07.03.2022 року.* URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85884/
12. *Рекомендації щодо нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти та критеріїв/методології відбору*

- проектних рішень для організації укріплення здобувачів освіти та персоналу залежно від типу території, військових ризиків тощо. Лист Міністерства освіти і науки України від 21.07. 2023 р.. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/civilniy-zahist/2023/21.07.2023/Rekomendatsiyi-lyst.MON.1.10789-23.vid.21.07.2023.pdf>*
13. *Про організацію укріплення працівників та дітей у закладах освіти. Лист ДСНС № 03-1870/162-2 від 14.06.2022 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86706/*
14. *Косенчук О. Г., Стягунова О. О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2023. № 1 (105). С. 90-101. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/651/620*
15. *Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 р. № 419. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-nadannia-subventsii-z-derzhavnoho-biudzhetu-mistsevym-biudzhetam-s419-280423>*
16. *Що встигли підготувати до навчального року за літо – відповіді обласних військових адміністрацій. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-vstygly-pidgotuvaty-do-navchalnogo-roku-za-lito-vidpovidi-ova/>*
17. *Що встигли підготувати до навчального року за літо – відповіді ОВА. URL : <https://nus.org.ua/articles/shho-vstygly-pidgotuvaty-do-navchalnogo-roku-za-lito-vidpovidi-ova/>*
18. *Три формати для школи. Як розпочнеться навчальний рік в Україні та від чого це залежить. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/three-formats-for-school-how-school-year-1693410949.html>*
19. *Функціонування пунктів Незламності у закладах освіти. URL: <https://osvita.ua/school/87896/>*
20. *Безпека понад усе: як навчатимуться українські учні цього року. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/09/1/256294/ькічні>*
21. *Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/3737-22 від 29.03.22 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86164/*
22. *Кремень, В.Г., Луговий, В.І., Топузов, О.М., Сисоєва, С.О., Максименко, С.Д., Ляшенко, О.І., Ничкало, Н.Г., Саух, П.Ю., Лук'янова, Л.Б., Регейло, І.Ю., & Гудим, І. М. Про роботу відділень та наукових*

- установ національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану. Наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. № 4 (1). Психологічний супровід трансформаційних процесів в українському суспільстві та освіті. Вісник Національної академії педагогічних наук України URL: (naps.gov.ua)
23. Слюсаревський М. І., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. № 4 (1). С. 1-7. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/259/310>
24. Лучанинова О. Дистанційне навчання студентів в умовах війни : латентна сила метанавичок Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка» 2022. Випуск 13 (25). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/460/400>
25. Гонкало Ю. Генеза проблеми психологічної особистості в освітньому середовищі : теоретичний аналіз. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2022. № 20 (63). С. 5-14. URL : <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pn/article/view/1321/1088>
26. Щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією російської федерації на території України Лист МОН № 1/6885-22 від 22.06.22 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86746/
27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 р. «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19 березня 2022 р. № 152/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022> <https://info.eo.gov.ua/bezpechne-osvtn-seredovishche/>
28. Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки та оборони України URL: <https://cpd.gov.ua/>
29. Француз-Яковець Т. А. Інформаційно-правова культура як необхідний елемент формування сучасного інформаційного суспільства. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. № 2. С. 41-45. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/7.pdf>
30. Смотрич Д. В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Т. 2. № 77. С. 121-127. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/284104/278250>
31. Truba Hanna, Radziievska Iryna, Sherman Mykhailo, Morska Nataliia, Kulichenko Alla, Havryliuk Nataliia. Distance Learning for Higher

Education Applicants in War: Information Competence. International Journal of Computer Science and Network Security, VOL.22 No.10, October 2022. P. 291-297.

Зозуляк О. І. Башурин Н. Я. Управлінсько-правові механізми забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах дії воєнного стану в Україні

Стаття присвячена теоретико-прикладному аналізу організаційно-правових та управлінських механізмів забезпечення освітнього процесу в умовах дії воєнного стану в Україні. Автори статті наголошують, що перед Україною в частині забезпечення подальшого провадження освітнього процесу в умовах війни постало одночасно безліч ключових проблем, зокрема: забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах сигналу повітряної тривоги; підтримка емоційно-психологічного стану учасників освітнього процесу; організація доступу до швидкісного інтернету та гаджетів, здатних підтримувати відповідні технічні вимоги для приймання та передачі інформації; провадження онлайн навчання в умовах розпорошеності здобувачів освіти у різних куточках України та за кордоном; забезпечення відновлення зруйнованих та пошкоджених закладів освіти.

Вказується, що загалом регулювання та управління безпековими питаннями у період дії воєнного стану в Україні спрямоване на забезпечення фізичної, ментальної та інформаційної безпеки. Саме вказані напрями залишаються основними пріоритетами діяльності профільного міністерства воєнного часу, зокрема, через: створення безпечних та гнучких умов для сталого навчання; забезпечення доступності та безперервності освіти незалежно від безпекової ситуації, відновлення наукових досліджень; розбудова і впровадження комплексної системи психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Наголошується на різновекторних завданнях, що постали перед владою та освітянами одночасно, що обумовлювало прийняття різних за своїм характером управлінських заходів та рішень щодо: реконструювання укриттів, бомбосховищ та корегування розкладу з урахуванням кількості осіб, що можуть перебувати в одному укритті одночасно; оперативне забезпечення релокації закладу на безпечні території, вжиття заходів щодо збереження цифрової інформації; наповнення якісними навчальними матеріалами систем дистанційного навчання університетів; організація онлайн навчання; забезпечення доступу до синхронного та асинхронного онлайн навчання.

Досліджується проблематика забезпечення інформаційної безпеки учасників освітнього процесу. Наголошується на непересічному значенні освітньої складової, яка полягає в систематичному навчанні інформаційній безпеці та інформаційній культурі у закладах середньої та вищої освіти.

Ключові слова: правове регулювання освітнього процесу; управління освітою; воєнний стан в Україні; дистанційна освіта; безпека освіти; складові безпечного освітнього процесу; правове регулювання цифровізації; цифровізація освітнього процесу.

Zozuliak O. I. Bashuryn N. Ya. Administrative and legal mechanisms for ensuring the safety of the educational process in the conditions of martial law in Ukraine

The article is devoted to the theoretical-applied analysis of organizational, legal and management mechanisms for ensuring the educational process in the conditions of martial law in Ukraine. The authors of the article emphasize that Ukraine faced a number of key problems in terms of ensuring the further implementation of the educational process in the conditions of war, in particular: ensuring the safety of the educational process in the conditions of an air alert; the support of the emotional and psychological state of participants of educational process; providing the access to high-speed Internet and gadgets capable of supporting the relevant technical requirements for receiving and transmitting information; implementation of online education in conditions of dispersion of applicants for higher education in different parts of Ukraine and abroad; ensuring the restoration of destroyed and damaged educational institutions.

It is indicated that, in general, the regulation and management of security issues during the period of martial law in Ukraine is aimed at ensuring physical, mental and informational security. These are the specified areas that remain the main priorities of the activity of the specialized wartime ministry in particular, through: creation of safe and flexible conditions for sustainable learning; ensuring accessibility and continuity of education regardless the security situation, resumption of scientific research; development and implementation of a complex system of psychological support and accompaniment of participants of the educational process who suffered from military actions.

The article emphasizes multi-vector tasks which challenged the authorities and educators at the same time and led to the adoption of management measures and decisions of different nature regarding: reconstruction of shelters, bomb shelters and adjustment of the schedule taking into account the number of people who can be in one shelter at the same time; prompt provision of relocation of the facility to safe areas, taking measures to preserve digital information; filling distance learning systems of universities with high-quality educational materials; organization of online classes; providing access to synchronous and asynchronous online learning.

The issue of ensuring information security of participants in the educational process is being investigated. The main emphasis is placed on the unique importance of the educational component, which consists of the systematic training of information security and information culture in secondary and higher educational institutions.

Keywords: legal regulation of the educational process; education management; martial law in Ukraine; distance education; education security; components of a safe educational process; legal regulation of digitization; digitization of the educational process.